

NOTĂ DESPRE FONDAREA ORAȘULUI CALLATIS

Nicolae ALEXANDRU*

Keywords: *colonization, Callatis, foundation.*

Cuvinte cheie: *colonizare, Callatis, fondare.*

Abstract: *The author treats the foundation date problem of Callatis in a short note. Referring to literary information (especially Strabon XII, 3 6) and to recent bibliography (Hind 1998, Boshnakov 2004), and based on the absence of archaeological proofs to sustain an early dating, the author estimates the foundation date to the end of the 5th cent. BC. So the set up of the colony would have taken place at the same time, or at a date close to the foundation of Taurian Kersones by the Hecaleans. The names of Callatian tribes would also be of Hecalean (or Megarian) inspiration, though no written source offers any information until now.*

Rezumat: *Autorul tratează într-o scurtă notă problema datei de fondare a Callatidei. Referindu-se la informații literare (mai ales Strabon XII, 3, 6) și la o bibliografie de dată mai recentă (Hind 1998, Boshnakov 2004) și bazat pe absența dovezilor arheologice care să susțină o datare timpurie, autorul apreciază ca dată de fondare sfârșitul sec. V a.Chr. Crearea coloniei s-ar fi petrecut deci concomitent/sau la o dată foarte apropiată de cea a fondării Chersonesului Tauric de către heracleeni. De inspirație heracleeană (sau megariană) ar fi și numele triburilor callatiene, deși nicio sursă scrisă nu ne oferă până acum vreo informație.*

Expansiunea vechilor greci prin colonizarea coastelor Mării Mediterane, Mării Marmara și a Mării Negre a reprezentat un fapt istoric cu rol esențial asupra evoluției ulterioare a acestor părți de lume. Începând cu trecerea dintre mileniile II și I a. Chr. grecii au trecut, progresiv, de la o civilizație cu stricte limite spațiale, culturale și economice, la una care controla teritorii foarte extinse; astfel viața lor a căpătat o perspectivă mult mai mare asupra lumii de atunci. Au dezvoltat și dus mai departe un mod de viață îndreptat spre colonizare, folosind pentru aceasta suportul religios¹ și puterea lor maritimă și

*N.Alexandru: Muzeul de Arheologie „Callatis”, șoseaua Mangaliei nr. 23, Mangalia, 905500.

¹ Grecii organizau expediții de colonizare la porunca unor divinități, transmisă lor prin diversele oracole; pentru a înțelege nevoia și importanța suportului religios, putem

militară², puse în slujba intereselor comerciale iar mai apoi ca forță de penetrare și ocupare a țărmurilor și hinterland-ului³.

Colonizarea greacă, „roirea” vechilor greci, a provocat de-a lungul ultimelor decenii apariția a numeroase studii⁴ și organizarea de congrese și colocvii internaționale destinate acestei teme⁵. Chiar dacă expansiunea colonială a vechilor locuitori ai Eladei a fost un proces lung, variat și complex⁶, se desprind câteva elemente generale ale colonizării grecești, legate de organizarea expedițiilor, factorii motivanți, relațiile dintre noul stat și metropolă.⁷

Colonizarea Callatidei s-a făcut de către coloniști veniți din Heracleea Pontică (Pseudo-Scymnos, v. 760 – 763; Strabon, *Geogr.*, XII 3,6).

Informația după care milesienii au fondat orașul Callatis (Pomponius Mela, II, 2, 22) pare să fie o simplă eroare a autorului⁸. O altă interpretare ne este oferită de istoricul M. Oppermann⁹: acesta identifică cu numele de Cerbatis apa (râul) care trecea prin localitatea Șabla, iar la Cap Șabla localizează „Portul Carienilor”; ceramica arhaică descoperită aici ar atesta o primă stabilire a coloniștilor poate milesieni, fapt ce ar credita și informația lui Pomponius Mela. Ținând cont că Pomponius Mela se referă la Callatis, iar locul posibil ocupat de milesieni, „portul carienilor” este cu 35 km spre sud, mai degrabă se pare că istoricul antic, după cum prezintă de la Nord la Sud orașele în ordinea Histria, Callatis și Tomis, să fi făcut confuzie între Tomis și Callatis.¹⁰

Faptul că în istoria Macedoniei se cunosc trei regi cu numele de Amyntas (Amyntas I, 540-498 a.Chr.; Amyntas II, cca 395 a.Chr. și Amyntas III, 390-369 a.Chr.), face dificilă interpretarea exactă a informației transmise de Pseudo-Scymnos, preluată de la Demetrios din Callatis. Acest lucru a dus la o amplă dezbatere asupra datei fondării, existând argumente atât pentru datarea timpurie, cât și pentru datarea mai târzie. Raportările s-au făcut fie la Amyntas I, fie la Amyntas III, regi ai Macedoniei.

Pentru datarea timpurie a Callatidei principalul argument este că în secolul IV a.Chr. colonia doriană se bucura deja de o înflorire care presupunea o evoluție destul de îndelungată¹¹. Este adusă ca argument și lista orașelor porturi din Marea

observa fenomenul și la colonizarea din sec XV-XVI p.Chr., când expedițiile se făceau sub protecția divină (pentru răspândirea creștinismului în cazul acesta).

² PIPPIDI 1965 (*DID I*), 185, n. 3; aflăm aici exemple ale fondării cu forța armelor de către milesieni a coloniei Apollonia pe Rhyndakos, dar și a Kotyorei, Heracleei Pontice sau a cetăților din Regatul Bosporan.

³ În teritorii din *barbaricum*; în teritorii cu civilizații mai avansate au fost întemeiate așezări de tip *emporion*: Al Mina în Siria; cf. BOARDMAN 1988, 91; Naucratis, în Egipt; factoriile din Colchida, cf. ALEXANDRESCU 1988, 427.

⁴ HUXLEY 1962; HANELL 1934; LEGON 1981; SAPRYKIN 1988; HIND 1998; BOARDMAN 1988; GRAHAM 1964; în istoriografia românească: PÂRVAN 1926; VULPE 1938; PIPPIDI 1965, 1975; ALEXANDRESCU 1988, 1999; AVRAM 2001.

⁵ DESCEUDRES 1994, 1-13.

⁶ TOUTAIN 1979, 24.

⁷ GRAHAM 1964, 29-30.

⁸ *DID I*, 150; AVRAM 2001, 539.

⁹ OPPERMAN 2004, 16.

¹⁰ *Vezi Fontes I*, 391, n.17.

¹¹ *DID I*, 152.

Neagră tributare Athenei către 425/4 a.Chr.¹² Existența pe această listă din 425/4 a.Chr., în districtul Euxin, a unei polis ale cărei prime două litere sunt KA, în fragmentul IV 165, întregite de editori Ka(rkinitis)¹³ din motivul nesigurei existențe a Callatidei în acea perioadă¹⁴, a făcut să fie deschisă discuția despre posibila întregire a numelui Ka(latis)¹⁵ (se înțelege, acceptând ipoteza fondării acestei colonii în vremea regelui macedonean Amyntas I).

Tot în sprijinul fondării la o dată timpurie, Al.Avram aduce ca argument existența instituției probulilor (arstocratică la origini) la Callatis și lipsa ei între instituțiile cunoscute la Chersones¹⁶, lucru ce ar demonstra vechimea coloniei Callatis față de Chersones. K.Boshnakov, folosind același argument, susține ipoteza potrivit căreia orașul Callatis este fondat mai târziu față de Chersones. Astfel, Chersones ar fi fost fondat când regimul heracleot era democratic, iar Callatis ar fi fost fondat când la Heracleea a revenit regimul oligarhic, după 404 a.Chr.¹⁷

Datarea târzie este susținută de rezultatele cercetărilor arheologice de până acum. La Callatis, nici în cercetările din zona urbană sau în cele din necropolele orașului antic și nici în teritoriul rural, nu au fost descoperite artefacte mai vechi de sfârșitul sec. V a. Chr.

Două observații importante pentru fondarea orașului Callatis în primul sfert al sec. IV a.Chr., pe lângă lipsa dovezilor arheologice, sunt prezentate de A. Ulanici: faptul că Herodot, care cunoscuse și menționase în *Istoriile* sale orașele de pe țărmul nordic și vestic al Mării Negre, nu amintește nimic de Callatis; pe de altă parte, și domnia lui Amyntas I este doar la 2-3 decenii față de fondarea Heracleei, timp prea scurt pentru a organiza ea însăși fondarea unei noi colonii.¹⁸

Tot în sprijinul unei datări târzii K. Boshnakov aduce în discuție ordinea în care Strabon (*Geogr.* XII,3,6) prezintă coloniile Heracleei - Chersones și apoi Callatis -, acest fapt putând să indice și ordinea în care ele au fost întemeiate.¹⁹

Revenind la dovezile arheologice, dacă pentru cercetările din zona cetății se poate aduce argumentul hazardului descoperirilor (orașul antic fiind suprapus de orașul modern Mangalia), este destul de greu de admis ca în sutele de morminte antice cercetate în necropolele callatiene, statistic vorbind, să nu se descopere măcar unul care să aparțină perioadei timpurii, dacă orașul ar fi fost întemeiat la sfârșitul sec. VI a.Chr.

De asemenea, perioada de domnie lui Amyntas III (390-369 a.Chr.)²⁰ și deceniile doi și trei ale secolului IV a.Chr., sunt mai târzii decât unele materiale arheologice descoperite la Callatis²¹.

¹² McGREGOR 1935,155.

¹³ DID I, 182, n. 77.

¹⁴ DID I, 182.

¹⁵ DID I, loc. cit., ISM III, 10-11, AVRAM 2007, 244

¹⁶ AVRAM 2001, 540; AVRAM 2009, 219.

¹⁷ BOSHNAKOV 2004, 200.

¹⁸ ULANICI 1974, 192.

¹⁹ BOSHNAKOV 2004, 202.

²⁰ Domnia lui Amyntas II, 395 a.Chr., a fost efemeră.

²¹ POPESCU 1964, 545-549; pentru o datare mai târzie (începutul sec.IV a.Chr.) vezi ISM III, nr. 254.

În teritoriu, la Albești, în zona viitoarei fortificații, au fost descoperite ștampile amforice de Heracleea Pontică din grupa I, databile în primul sfert al sec. IV a.Chr.²², ceea ce ar indica primele prezențe ale produselor grecești în teritoriu, la o dată apropiată de cea a fondării coloniei.

Sfârșitul sec. V a.Chr. ni se pare că poate fi susținut cel mai bine de contextul arheologic.

Cum am văzut, o informație importantă despre întemeierea coloniei Callatis ne oferă Strabon *Geogr.*, XII, 3,6 (C.542): *Ἡ μὲν οὖν Ἡράκλεια πόλις ἐστὶν εὐλίμενος καὶ ἄλλως ἀξιόλογος, ἥ γε καὶ ἀποικίας ἔστελλεν. ἐκείνης γὰρ ἡ τε Χερσόνησος ἀποικος καὶ ἡ Κάλλατις.* Din text înțelegem că orașul Heracleea este apreciat pentru colonizările întreprinse și mai ales pentru coloniile Chersones și Callatis.

Coroborând dovezile arheologice cu informația transmisă de Strabon, putem să credem că acesta îi lăuda pe heracleoți că au pregătit colonizările, dacă nu în același moment, oricum într-o perioadă de timp apropiată. Acest fapt ar plasa fondarea Callatidei la o dată apropiată de data întemeierii coloniei Chersones. În cazul orașului Chersones data întemeierii este stabilită pe la 422/1 a.Chr.²³.

În ceea ce privește informația transmisă de Plinius cel Bătrân: *Callatim, quae antea Cerbatis vocabatur*²⁴., ne gândim că poate la momentul fondării, sfârșitul sec. V a. Chr., așezarea s-a numit Cerbatis și că în vremea lui Amyntas, cel mai probabil al III-lea²⁵, momentul la care se referă Demetrios din Callatis, preluat de Ps.-Scymnos, să fi primit numele de Callatis. Despre cazurile în care orașele au avut un nume în momentul fondării și care a fost schimbat ulterior, aflăm tot la Strabon (*Geogr.*, VII 6,1): „*Mesembria, colonie a megarienilor, [numită] mai înainte Menebria –cum ar fi orașul lui Mena, deoarece întemeietorul său purta numele de Mena, iar cetate se zice în limba tracă <bria>, tot așa precum orașului lui Selys i se zice Selymbria și cum odinioară Ainos se numea Poltymbria*”.²⁶

Ambițiile de stăpânire în Marea Neagră ale Heracleei Pontice au dus, probabil, la fondarea la sfârșitul secolului V a.Chr. a celor două colonii - Chersonesul Tauric și Callatis. Comerțul cu cereale către Athena a făcut să crească producția de grâne în cazul cetăților de pe coasta Mării Negre. Acest lucru a dus la creșterea puterii unor orașe de pe aceste coaste maritime, care, prin cucerirea altor formațiuni grecești mai mici, au format adevărate regate, cum este cazul Pantikapaion-ului sau al Heracleei Pontice²⁷. Că acțiunile Heracleei Pontice au avut efect a fost și faptul că puterea ei s-a menținut și în sec. IV a.Chr.²⁸, mai ales odată cu întoarcerea lui Klearchos din exil, în 364 a.Chr., la chemarea partidei oligarhice, datorită tensiunilor provocate de inegala împărțire a loturilor agricole

²² BUZOIANU, BĂRBULESCU 2008, 140-143.

²³ SAPRYKIN 1998, 227.

²⁴ *Nat.Hist.*, IV, 11(18), 44 vezi *Fontes I*, 399.

²⁵ Pentru o întemeiere târzie s-a pronunțat și VULPE 1938, 65, conform căruia Callatis ar fi „cea mai nouă dintre coloniile grecești din Pontul Stâng”.

²⁶ Traducere după *Fontes I*, 251.

²⁷ BURSTEIN 2006, 146.

²⁸ Vezi și intervenția Heracleei Pontice împotriva lui Leukon I, 389/8-349/8 a.Chr. pentru a opri expansiunea Regatului Bosporan la granița teritoriului Chersonesului Tauric, cf. BURSTEIN 2006, 147.

luate de la maryandini. Klearchos, care a luat titlul de tiran, ajutat de mercenarii pe care îi avea la dispoziție, (el fiind general în armata persilor), a confiscat moșiile oligarhilor, a eliberat sclavii și a instaurat o dinastie care a durat 80 de ani.²⁹

Dorienii, de al căror model de transferare a instituțiilor suntem interesați, pentru a putea înțelege evoluția Callatidei, aveau în componență trei triburi gentilice: *Hylleis*, *Dymanes* și *Pamphyloi*³⁰ și erau adoratorii cultului lui Apollo Pythianul. Aceștia au fondat în Propontida și Pontul Euxin coloniile Astakos, Kalchedon, Selymbria, Byzantion, Heracleea Pontica, Mesambria, Callatis și Chersones³¹.

Saprykin aduce în discuție cele trei triburi din Heracleea Pontica, *Tebais*, *Megarais* și *Dionysias*. El se plasează de partea istoricilor care susțin că cele trei triburi ale Heracleei erau aceleași cu cele trei triburi din Megara; V. Dzagurova și S. Burstein susțin însă că cele trei triburi au fost formate de coloniști după locul de origine: cei care veneau din Beoția au fost incluși în tribul *Tebaidas*, cei care au venit din Megara în tribul *Megaridas* și cei din Thessalia au fost membrii ai tribului *Dionysiadas*.³² Pentru Callatis, până la descoperirea unor dovezi care să indice numele purtate de triburile de aici, credem că sunt de luat în considerare ambele posibilități, atât a transiterii numelor megariene cât și a numelor heracleote.

Reforme, pentru o mai bună recrutare a cetățenilor, trebuie să fi avut loc și la Callatis; acestea au constatat în împărțirea în unități teritoriale și administrative; au fost aduse în unele cazuri inovații și în cazul triburilor. Astfel de reforme au fost făcute de tirani³³ în mai toate orașele doriene din Peloponez, încă din epoca clasică. Devin instituționalizate unitățile teritoriale, cum au fost *oba* la Sparta; *kome* la Argos și Troizen, *hemiogdoon* la Corinth; o astfel de unitate exista și la Epidaur³⁴. La Heracleea Pontica, pentru o mai bună recrutare și organizare militară, fiecare trib a fost împărțit în diviziuni de câte 100 (*hekatostues*), iar numărul acestora a ajuns la 60³⁵.

Împărțirea în sute este posibil să fi existat și la Callatis, la sfârșitul sec. IV a.Chr. dacă ținem cont de informația transmisă de Diodor din Sicilia (*Bibl.ist.*, XX, 25,1)³⁶. În pasajul menționat, Diodor amintește de 1000 de callatieni primiți de regele Eumelos în Bosforul Cimmerian. Numărul întreg menționat de istoricul antic, multiplu al sutelor, este posibil să fie în legătură cu o împărțire a corpului cetățenesc la Callatis în baza *centum*.

²⁹BURSTEIN 2006, 147.

³⁰HANELL 1934, 138; *DID I*, 204; *ISM III*, 85.

³¹BOARDMAN 1988, *passim*; WASOWICZ 1991, 249.

³²SAPRYKIN 1997, 40 – 41.

³³CHAMOUX 1985, vol. I, 301; JONES 1987, 92

³⁴JONES, *loc.cit.*

³⁵SAPRYKIN 1997, 41.

³⁶*Vezi Fontes I*, 195.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRESCU 1988 - P.Alexandrescu, *Dosar pentru Marea Neagră*, în BOARDMAN 1988, 409-428.

ALEXANDRESCU 1999 - P.Alexandrescu, *L'Aigle sur le Dauphin*, Bucarest-Paris, 1999.

AVRAM 2001 - Al. Avram, *Coloniile grecești din Dobrogea*, în *Istoria Românilor*, vol. 1, (ed. M.Petrescu-Dîmbovița, Al.Vulpe), București, 2001, 533-557.

AVRAM 2007 - Al. Avram, *Kallatis*, in *Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2*, vol. 1, (eds. Dimitrios V. Grammenos, Elias K. Petropoulos), BAR International Series, 1675 (I), Oxford, 2007, 239-286.

AVRAM 2009 - Al. Avram, *Héraclée du Pont et ses colonies pontiques: antécédents milésiens(?) et empreinte mégarienne*, in Mario Lombardo, Flavia Frisone (eds.). *Colonie di colonie: le fondazioni sub-coloniali greche tra colonizzazione e colonialismo*. Atti del Convegno Internazionale (Lecce, 22-24 giugno 2006), Lecce, 2009, 209-227.

BOARDMAN 1988 - J.Boardman, *Grecii de peste mări*, București, 1988.

BOSHNAKOV 2004 - Konstantin Boshnakov, *Pseudo-Skymnos (Semos von Delos)*, Stuttgart, 2004.

BURSTEIN 2006 - Stanley M.Burstein, *The Greek Cities of the Black Sea*, in *A Companion to the Classical Greek World*, (ed. Konrad Kinzl), Oxford 2006, 137-152.

BUZOIANU, BĂRBULESCU 2008 - L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *Albești. Monografie arheologică I.*, Constanța, 2008.

CHAMOUX 1985 - Fr. Chamoux, *Civilizația greacă*, vol. I și II, București, 1985

DESCOEUDRES 1990 - Jean Paul Descœudres *Introduction in Greek Colonists and Native Populations*, (ed. Jean-Paul Descœudres), Canberra - Oxford, 1990, 1-13.

GRAHAM 1964 - A.J. Graham, *Colony and the mother city in Ancient Greece*, Manchester, 1964.

HANELL 1934 - K.Hanell, *Megarische Studien*, Lund, 1934.

HIND 1998 - J.Hind, *Megarian Colonisation in the Western Half of the Black Sea (Sister and Daughter-Cities of Herakleia)*, in *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, (ed. Gocha R. Tsetskhladze), Stuttgart, 131-152.

HUXLEY 1962 - G.L. Huxley, *Early Sparta*, Londra, 1962.

JONES 1987 - Nicholas F. Jones, *Public Organization in Ancient Greece: A Documentary Study*, Philadelphia, 1987

LEGON 1981 - R.P.Legon, *Megara. The Political History of a Greek City-State to 336 B. C.* Ithaca, Londra 1981.

MCGREGOR 1935 - Malcolm F. McGregor *Kleon, Nikias, and the Trebling of the Tribute*, American Philological Association, Vol. 66 (1935), 146-164

OPPERMANN 2004 - M. Oppermann, *Die westpontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit*, Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 2, Langenweißbach, 2004.

PÂRVAN 1926 - V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ARMSI, Seria III, Tomul III, Mem. 2, 1926.

PIPPIDI 1965 - D.M. Pippidi, *Străinii de peste mări*, în *DID I*, București, 1965.

PIPPIDI 1975 - D.M.Pippidi, *Skythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, Bucharest-Amsterdam, 1975.

POPESCU 1964 - E.Popescu, *Zeus Soter la Callatis*, SCIV 14(1964), 4, 545-549.

SAPRYKIN 1998 - S.Yu. Saprykin, *The foundation of Tauric Chersonesus*, în *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, (ed. Gocha R. Tsetskhladze), Stuttgart, 1998, 227-248.

SAPRYKIN 1997 - S.Yu. *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination*, (VI-I centuries BC), Amsterdam, 1997

TOUTAIN 1979 - J. Toutain, *The Economic Life of the Ancient World*, Routledge, 1979.

ULANICI 1974 - A. Ulanici, *Cu privire la data întemeierii orașului Callatis*, MN 1 (1974), 191-195.

VULPE 1938 - R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucuești, 1938.

WASOWICZ 1991 = A. Wasowicz, *Modèles d'aménagement des colonies grecques: ville et territoire*, BCH Suppl. 34 (1999), 245-258.